

ПРИСТУПАЧНОСТ АРХЕОЛОШКИХ ЛОКАЛИТЕТА ОСОБАМА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ*

UDK: 364-787.52-056.26
902.2(497.11)
DOI: 10.2298/STA1565221M

e-mail: dejan.maslikovic@sanu.ac.rs

Примљено: 27. фебруара 2015.

Прихваћено: 22. маја 2015.

Прилог

Апстракт. – Омогућавање приступачности јавним објектима и доступности садржаја представља морални императив и обавезу друштва. Сама омогућеност несметаног кретања и учествовања у јавном и културном животу представља законску обавезу која проистиче из Устава Републике Србије и представља један од главних постулата људских права и слобода. Такође, ускратити некоме образовање и стваралачки потенцијал представља кршење низа закона (*Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, Закон о основном образовању, Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом*). Особе са инвалидитетом су способне да раде, зарађују и производе, те да се укључе у сва социјална и економска кретања у земљи. У економском смислу, њихов потенцијал је велик. Омогућити доступност културних садржаја и археолошких локалитета може значити велики потенцијал за културу, туризам и економију. У рад је интегрисана анкета о приступачности обављена са управама локалитета Медијана, Царичин град, Врело-Шаркамен, Равна, Гамзиград, Виминацијум, Винча и Сирмијум.

Кључне речи. – инклузија, особе са инвалидитетом, комуникација, приступачност, археолошки локалитети.

О безбеђивање приступачности установама културе као и културном наслеђу уопште, што укључује и археолошке локалитете, треба да постане саставни део послова запослених у сектору културе.

Битну улогу у покретању иницијативе за побољшање положаја и квалитета живота особа са инвалидитетом имају Уједињене нације. Посредством Унеска, оне имају водећу улогу како у заштити културне баштине, тако и у промоцији културне разноликости. На 61. заседању Генералне скупштине Уједињених нација, на седници од 13. децембра 2006. године у Њујорку, усвојена је *Конвенција о правима особа са инвалидитетом*.¹ Од тада па до данас,

све више се поклања пажња положају особа са инвалидитетом, њиховом укључивању у све друштвене токове и стварању праведнијег – инклузивног друштва.

Конвенција има за циљ „да унапреди, заштити и осигура пуно и једнако уживање свих људских права и основних слобода особама са инвалидитетом и унапреди поштовање њиховог урођеног достојанства“.²

¹ Влада РС 2009.

² Исто.

* Рад је настао у оквиру пројекта *Теорија и пракса науке у друштву: мултидисциплинарне, образовне и међугенерациске перспективе* (ОИ 179048 – област друштвених наука), финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У члану 3 наведена су општа начела, као што су: забрана дискриминације, пуно и ефикасно учешће и укључивање у друштво, уважавање разлика и прихватање особа са инвалидитетом као дела људске разноликости и човечанства, једнаке могућности и доступност. Из Конвенције произилазе и обавезе држава потписница да обезбеде пуно остваривање свих људских права и основних слобода за све особе са инвалидитетом, без дискриминације било које врсте по основу инвалидитета. У том циљу државе преузимају обавезу: да узму у обзир заштиту и унапређење људских права особа са инвалидитетом у оквиру свих политика и програма; да предузму односно подстичу истраживање и развој универзално дизајнираних предмета, услуга, опреме и уређаја, што би требало да изискује минимално евентуално прилагођавање и најниже трошкове у циљу задовољавања специфичних потреба особе са инвалидитетом, унапређују њихову доступност и коришћење, као и да подстичу примену универзалног дизајна у утврђивању стандарда и смерница.³ Такође, предвиђено је да институције пруже доступне информације особама са инвалидитетом о помагалима за кретање, средствима и технологијама за помоћ, укључујући нове технологије, као и друге облике помоћи.

Учешће особа са инвалидитетом у културном животу и њихове активности у слободно време подразумевају омогућавање приступа материјалима културног садржаја у облицима који су им приступачни као и приступ местима за пружање услуга културног садржаја и, по могућности, приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја.⁴

Србија обилује споменицима и знаменитостима од националног значаја, међу које спадају и археолошки локалитети.

ПРИНЦИП ПРИСТУПАЧНОСТИ

Влада Републике Србије ратификовала је Конвенцију УН, након чега је уследило усвајање скупа закона и подзаконских аката у циљу побољшања положаја особа са инвалидитетом. Влада је 2006. године усвојила *Закон о забрани дискриминације особа са инвалидитетом и Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији*. У Стратегији је планирано да се особама са инвалидитетом „осигура приступ изграђеном окру-

жењу, приступачном превозу, информацијама, комуникацијама и услугама намењеним јавности, кроз развој и спровођење плана уклањања баријера и изградње приступачних објеката и простора, услуга, информација и комуникација“.⁵ Након усвајања овог закона усвојен је и *Правилник о техничким стандардима приступачности*, који до детаља описује приступачност и одређује стандарде и нивое приступачности како јавних, тако и приватних објеката.⁶

Принцип приступачности се не односи само на физичку приступачност. Овај принцип подразумева примену приступачности као системског решења, где је просторна приступачност само елемент целокупног права на приступ и учешће особа са инвалидитетом у свакодневним друштвеним активностима. Баријере се могу разврстати на архитектонске, информацијско-комуникацијске и социјално-економске.

Приступачност посматрамо кроз три сегмента, која треба да обезбеде:

- *физичку приступачност* – увођење приступачности кроз идентификацију и уклањање физичких баријера које постоје у друштву, и постепено и континуирано адаптирање постојећих јавних објеката и превозних средстава како би постали доступни особама са инвалидитетом;

- *доступност информација и садржаја* – креирање и примена иновација, асистивних технологија, информационо-комуникационих технологија у области приступачности садржаја и програма у циљу стварања једнаких могућности и унапређења положаја особа са инвалидитетом;

- системско решење питања приступа подразумева да се у нове програме, планове и пројекте уграђују компоненте приступачности, у складу са националним законодавством и применом принципа „Универзалног дизајна“ и „Дизајна за све“.⁷

³ Исто.

⁴ Pottinger et al. 2005, 31–42.

⁵ Влада РС 2007.

⁶ Министарство грађевинарства и урбанизма РС 2013.

⁷ „Дизајн за све“ (универзални дизајн, инклузивни дизајн) представља интервенцију на површинама јавне намене, објектима за јавно коришћење или објектима намењеним становању, укључујући и пратеће уређаје и опрему, с основним циљем да се створе једнаке могућности приступа, учешћа и употребе за све потенцијалне кориснике, без потребе за додатним прилагођавањем или специјализованим дизајном.

Физичка приступачност

Особе са инвалидитетом разликују се по типу инвалидитета, који може бити сензорни, физички, ментални или комбиновани. То, међутим, не утиче на обезбеђивање физичке приступачности јавним објектима и институцијама.

У законском смислу, приступачност је регулисана *Правилником о техничким стандардима приступачности*. Овим правилником прописују се ближе технички стандарди приступачности и разрађују урбанистичко-технички услови за планирање простора јавних, саобраћајних и пешачких површина, прилаза до објеката, као и посебних уређаја у њима. Сваки јавни објекат, његов део или опрема у њему морају да осигурају испуњавање обавезних елемената приступачности прописаних Правилником и у складу са препорукама и мишљењима министарства које уређује ову област.

За спровођење одредаба Закона о спречавању дискриминације надлежне су локалне власти, а за спровођење Стратегије и Правилника о техничким стандардима приступачности – министарство надлежно за културу (Министарство културе и информисања), односно заводи за заштиту споменика културе надлежни за заштиту археолошких локалитета. Заводи за заштиту дају мишљења, израђују пројекте и дају сагласност приликом реконструкције или извођења било каквих радова на категорисаним споменицима културе и јавним објектима. Такође, *Закон о култури*, као кровни закон, прописује у члану 3 „отвореност“ и доступност културних садржаја јавности и грађанима.⁸ *Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом*⁹ забрањује дискриминацију на основу инвалидности у погледу доступности услуга и приступа објектима у јавној употреби и на јавним површинама. Услугама се сматра свака услуга коју, уз накнаду или без ње, правно или физичко лице пружа у оквиру своје делатности, односно трајног занимања. Објекти су све грађевине у јавној употреби, у области образовања, здравства, социјалне заштите, културе, спорта, туризма итд.

Законодавац је предвидео све случајеве могуће дискриминације и законски је уредио обавезу поштовања различитости у омогућавању приступачности. Физичка приступачност је битан и неопходан елемент побољшања квалитета живота особа са инвалидитетом.

Да би се испунио минимум физичке приступачности на археолошком локалитету, потребно је

обезбедити паркинг за особе са инвалидитетом са свим прописаним мерама и стандардима, затим приступне рампе и коридоре довољне ширине, као и омогућити превазилажење висинских разлика на локалитету за кориснике колица односно особе са телесним инвалидитетом, док је за слепе и слабовиде особе неопходно имплементирати тактилне траке, рукохвате, звучну сигнализацију и др. Тактилна стаза за кретање слепих и слабовидих особа представља решење које се примењује и приликом реконструкција централних градских улица и тргова као и за потребе регулисања кретања ових особа у саобраћају. Рукохвати уз стазе представљају не само безбедносну ограду на локалитету већ и један вид путоказа – водиле за особе са инвалидитетом.

Најбољи учинак у обезбеђивању приступачности добија се консултовањем са особама са инвалидитетом, јер оне, природно, имају највише искуства у савлађивању баријера.¹⁰

Пожељно је, али није неопходно, да археолошки локалитети буду у потпуности физички приступачни. Уколико то због величине и положаја локалитета није могуће, потребно је установити на локалитету приступачну зону која ће на најбољи начин представити значај, историју и артефакте на локалитету, без изазивања осећаја маргинализације код особа са инвалидитетом, њихове дискриминације и нарушавања њиховог достојанства.¹¹

Доступност информација и нове технологије

Ознаке приступачности којима се обележавају примењени обавезни елементи приступачности, као и тактилне макете локалитета морају бити постављене на самом улазу.

Знакови треба да буду у стандардизованој и универзалној форми, распоређени на такав начин да заједно служе оријентисању корисника и да представљају повезан ланац информација.¹² Они морају да буду видљиви, читљиви и препознатљиви, а обавезно је и постављање маркера за оријентацију који се састоје од рељефних скица и планова, тактилних макета, аудио и светлосне сигнализације, информација на Брајевом писму и другог. Где год

⁸ Народна скупштина РС 2009.

⁹ Влада РС 2006.

¹⁰ Pottinger et al. 2005, 41–53.

¹¹ Исто.

¹² Plejfort 2007, 22–28.

је то могуће, важне јавне информације треба да буду дате на различите начине – визуелно, звучно и тактилно, и да буду постављене испод информација које имају истоветно значење. Ради побољшања пријема звука у јавним просторијама, постављају се асистивни слушни системи. За глуве и наглуве особе, ако не постоји гестовни преводилац, постављају се табле са текстовима и опширним објашњењима.¹³

За слепа или слабовида лица, стара лица и лица са оштећењем или обољењем вида треба велику пажњу посветити бојама и тоналитетима. Није препоручљиво да се информације штампају и дизајнирају тако да онемогућавају јасно читање и уочавање. Требало би избегавати решења као што су: бела слова на тамним подлогама, ситни и нечитки фонтови, јаке боје. Такође, уобичајена црна слова на белој подлози нису најбоље решење. Ефикасније је штампати црним словима на жутој, али не јарко жутој, подлози.

Код ових лица и осветљење утиче на опажање, због чега би све елементе за пружање информација требало осветлити белом светлошћу или светлошћу која не утиче на квалитет опажања.

Системска решења

Системско решење питања приступа спроводи се тако што се у нове програме, планове и пројекте уграђују компоненте приступачности, у складу са националним законодавством и применом принципа „Универзалног дизајна“ и „Дизајна за све“.

Универзални дизајн је стварање приступа за свакога, без обзира на инвалидитет, кроз процесе дизајнирања и креирања физичке приступачности информацијама и њихове доступности. То значи да би требало да размишљамо о омогућавању приступа ресурсима као једној од фундаменталних потреба док их још стварамо.

Инклузивни, универзални дизајн је општи термин којим се описује у ком степену су производ, услуга или систем употребљиви од што већег броја особа без модификација.¹⁴

У берлинском акту *Култура за све* Европског института за универзални дизајн, из 2005. године, наведено је да инклузивни дизајн представља дизајн за све, и да је неометани приступ коришћењу културне садржине (било физички или електронски) од виталног значаја због тога што „друштво у којем култура опстаје као упориште неколицине одабраних је несигурно и нездраво друштво“.¹⁵ Инклузивни или универзални дизајн се базира на уважавању

потреба које су заједничке за све кориснике, а затим на прилагођавању истих или омогућавању дизајнерских решења која, између осталог, одговарају специфичним захтевима као што су потребе особа са инвалидитетом. Планирање унапред и уграђивање инклузивних решења у планове и пројекте представља велику уштеду за сваку институцију. Трошкови накнадних и додатних радова на прилагођавању објеката и локалитета су много већи него трошкови радова изведених у оквиру реконструкције, конзервације и заштите.

СТАЊЕ НА ЛОКАЛИТЕТИМА

У погледу физичке приступачности, археолошки локалитети у Србији су или недовољно адаптирани, или уопште нису адаптирани.

Од свих принципа приступачности једино је физичка (приступачност) делимично имплементирана, заједно са програмском приступачности.

У анкети која је обављена у периоду од 9. јануара до 20. јануара 2015. године електронском поштом су послати упитници Музеју у Зајечару, локалитетима Винча и Виминацијум и заводима за заштиту споменика културе у Сремској Митровици и Нишу.

Упитник је садржао следећа питања:

1. Да ли особе са инвалидитетом посећују археолошко налазиште/споменик културе?

Да, организовано у групама

Да, самостално

Не

2. Да ли су прилазни путеви и паркинги приступачни особама са инвалидитетом?

Да

Не

3. Да ли постоји инфраструктура која омогућава физичку приступачност самом локалитету?

Не

Да

Ако је одговор да молимо вас да наведете која инфраструктура постоји (лифт за колица, рампе, тактичне стазе, испоштоване одредбе Правилника о техничким стандардима приступачности...).

¹³ Plejfort 2007, 8–22.

¹⁴ British Standards Institute 2005.

¹⁵ CRID 2006.

4. Да ли постоји инфраструктура која омогућава приступачности садржаја особама са инвалидитетом на самом локалитету?

Не

Да

Ако је одговор да молимо вас да наведете која инфраструктура постоји (тактилни објекти, написи на Брајевом писму, укази и обавештења прилагодена особама са инвалидитетом, тестовни преводиоци, аудио водичи, испишане одредбе Правилника о техничким стандардима приступачности...).

Одговори су у наведеном периоду добијени од: Завода за заштиту споменика културе у Нишу, за локалитете Медијана, Царичин град, Врело-Шаркамен, Равна; Музеја у Зајечару, за Гамзиград; локалитета Виминацијум и локалитета Винча. Одговори нису добијени од Завода за заштиту споменика културе у Сремској Митровици.

Добијени одговори у великом проценту потврђују тезе изнете у овом раду о неопходности поштовања законских одредаба и стварања инклузивних решења у друштву.

На основу прикупљених података можемо закључити да је Музеј у Зајечару остварио велики степен приступачности на локалитету Гамзиград, на којем поседује регулисане прилазне путеве и паркинг-простор. Локалитет се налази на равном терену, а и сама палата је такве конфигурације да није потребна посебна регулација висинских разлика ни уградња тактилних стаза. На местима на којима је то потребно, уграђене су рампе. Такође, материјал је одштампан на Брајевом писму уз постојање аудио-водича. Њихово искуство је да посетиоци – особе са инвалидитетом долазе организовано, што у великој мери доприноси лакшој манипулацији у простору и презентацији локалитета.

Локалитет Виминацијум поседује податке о посетама особа са инвалидитетом, које долазе организовано. Такође, због приступачности локалитета и близине путне инфраструктуре, евидентирани су и самосталне посете особа са инвалидитетом. Прилазни путеви и паркинг су приступачни, а висинска разлика на локалитету регулисана је рампама.

Локалитету Виминацијум недостају садржаји прилагодени особама са инвалидитетом.

За локалитет Медијана, поред Ниша, Завод не поседује податке о посетама особа са инвалидитетом, прилазни путеви и паркинг нису приступачни,

као ни садржаји на локалитету. На основу одговора закључујемо да је на овом локалитету објекат са санитарним блоком изграђен по одредбама *Правилника о техничким стандардима приступачности*. Обезбеђене су рампе за приступ особа са инвалидитетом и у изведеним санитарним просторијама је обезбеђен потребан простор за несметан приступ инвалидским колицима до појединих санитарних уређаја.

За локалитете Царичин град, Врело-Шаркамен и Равна стигли су негативни одговори на сва питања.

Локалитет Винча поседује паркинг, али је сам локалитет неприступачан, као што су и садржаји и центар за посетиоце. Међутим, због нерешених имовинско-правних односа, локалитет није приступачан не само особама са инвалидитетом већ, често, и самим истраживачима.

ПРАКТИЧНИ САВЕТИ

Постоји очигледна потреба за балансом између права приступа и конзервације археолошких локалитета, због чега је неопходно усвајање одговарајућих прописа и испуњење техничких стандарда.¹⁶

Ипак, испуњење захтева за побољшање физичког приступа, како би се омогућило туристима са инвалидитетом да посете археолошка налазишта и историјска окружења, мора довести до компромиса између интереса за очување и инклузије. Компромис треба да се састоји у избору опреме за обезбеђивање физичке приступачности као и информационих и комуникационих средстава која треба да надоместе оне делове локалитета који нису доступни. Остаје питање да ли је приступ садржајима као што су аудио-визуелна презентација и виртуелне шетње прихватљива замена за физичко присуство.

Употреба дисплеја, виртуелне стварности и других облика информационих и комуникационих технологија су у циљу обезбеђивања другачијег искуства и приступачности садржаја препоручене, и могу чак бити успешније него директне посете. Ова средства, посредством додатних материјала и објашњења, могу пружити више информација (и на различите начине) и прилагодити се посебном темпу и потребама посетилаца.

¹⁶ Plimmer et al. 2006, 6.

Археолошка налазишта се, углавном, налазе ван градских насеља или на рубним подручјима. Долазак је организован претежно сопственим превозом, организованим туристичким турама, а у мањем броју случајева и локалним градским или месним превозом. Она обухватају велике површине, те су и параметри којима се дефинише степен приступачности специфични.

Параметри су подељени у категорије на основу којих свака институција која се стара о локалитету може да контролише степен и ниво приступачности. Категорије су следеће:

- опште информације доступне на интернет презентацији, која треба да буде прилагођена особама са инвалидитетом;
- прилазни пут са равним површинама, рампама, тактилним тракама, видљивом и приступачном сигнализацијом;
- паркинг са обележеним и резервисаним простором за особе са инвалидитетом;
- прилазни пут објектима са постављеним рампама, рукохватима, расветом и тактилним тракама;
- приступачан главни улаз, који располаже инфо-таблама или инфо-пултом са информацијама доступним на Брајевом писму и у аудио-варијанти, обавезна тактилна мапа или макета локалитета, а све постављено на висини на којој може бити доступно корисницима колица;
- хоризонтални циркулациони коридори довољних димензија за пролазак колицима, тактилне траке, рукохвати и јасна и видљива приступачна сигнализација, без пригушене расвете и светлосних ефеката који могу да ометају;

– сигурносни излази и евакуациони излази јасно обележени;

- помоћне просторије, кафетерије, продавнице и тоалети доступни и јасно – приступачно обележени;
- штампани и промотивни материјал доступан у аудио-формату, на Брајевом писму, или одштампан по принципима универзалног дизајна.

Технологија која се користи мора бити погодна за извршење постављеног циља. Не постоји ниједан потпуно сигуран начин да се идентификују праве технологије, али сам процес обично захтева идентификовање:¹⁷

- циља који је потребно остварити,
- разлога,
- циљне групе, публике,
- опција за извођење, могућих решења,
- искустава других институција и већ примењених решења,
- да ли то подржава, одобрава законска регулатива,
- ресурса, финансијских и људских,
- потенцијалних партнера.

У складу са законским обавезама, али и моралним начелима, запослени у култури су дужни да, водећи рачуна о наслеђу и његовој заштити, истовремено брину и о представљању наслеђа, и у том смислу имају обавезу да обезбеде приступачност подједнако свим друштвеним групама, мањинама и заједницама.

¹⁷ Pul 2007, 21–28.

БИБЛИОГРАФИЈА:

British Standards Institute 2005 – British Standards Institute, *British Standard 7000-6: 2005. Design management systems – Managing inclusive design – Guide*, London 2005.

Влада РС 2006 – Влада Републике Србије, Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, *Сл. гласник РС* 33, 2006.

Влада РС 2007 – Влада Републике Србије, Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, *Сл. гласник РС* 1, 2007.

Влада РС 2009 – Влада Републике Србије, Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Сл. гласник РС – Међународни уговори* 42, 2009.

Министарство грађевинарства и урбанизма РС 2013 – Министарство грађевинарства и урбанизма Републике Србије, Правилник о техничким стандардима приступачности, *Сл. гласник РС* 46, 2013.

Народна скупштина РС 2009 – Народна скупштина Републике Србије, Закон о култури, *Сл. гласник РС* 72, 2009.

Plejfort 2007 – S. Plejfort, *Inkluzivne informacije, Kultura jednakosti*, Beograd 2007.

Plimmer et al. 2006 – F. Plimmer, G. Pottinger & B. Goodall, *Accessibility issues for heritage properties: a Frame of Mind?*, XXIII International FIG Congress Proceedings, Papers from International Congress, 8–13 October 2006, Munich, Germany, http://www.fig.net/pub/fig2006/papers/ps08/ps08_05_plimmer_et_al_0269.pdf (15. 1. 2015).

Pottinger et al. 2005 – G. Pottinger, F. Plimmer, T. Dixon, B. Goodall, H. Russell & P. Leverton, *Historic Environments and Tourism: Improving Access for Disabled People*, College of Estate Management 2005, <http://www.cem.ac.uk/media/28281/historicenvironments.pdf> (23. 1. 2015).

Pul 2007 – N. Pul, *Korišćenje tehnologije, Kultura jednakosti*, Beograd 2007.

CRID 2006 – CRID, Dizajn za sve, Publikacija, 2006, <http://crid.org.rs.loopiadns.com/wp-content/uploads/2013/09/Dizajn-za-sve-publikacija.pdf> (23. 1. 2015).

Summary:

DEJAN M. MASLIKOVIĆ, Serbian Academy of Sciences and Arts
BOJAN M. TOMIĆ, Institute for Multidisciplinary Research, University of Belgrade

ACCESSIBILITY OF ARCHAEOLOGICAL SITES TO PEOPLE WITH DISABILITIES

Key words. – Inclusion, People with disabilities, Communication, Accessibility, Archaeological sites.

The accessibility of public facilities and the availability of their content represent a moral imperative and an obligation to society. Unhindered movement and the participation in public and cultural life is a legal obligation under the Constitution and is one of the main postulates of human rights and freedoms. Also, to deny someone education and their creative potential is a violation of various laws. People with disabilities are able to work, earn, pro-

duce and engage in all social and economic developments in a country. In economic terms, their potential is huge. The facilitation of access to cultural events and archaeological sites presents a great potential for culture, tourism and economy. The survey on accessibility, conducted with the management of the sites of Mediana, Caričin Grad, Vrelo-Šarkamen, Ravna, Gamzigrad, Viminacijum, Vinča and Sirmium is integrated into this paper.